

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПЕДАГОГІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

Реформування національної освіти в Україні на засадах гуманізації та культуровідповідності вимагає нових підходів до організації змісту професійної підготовки майбутніх фахівців мистецьких спеціальностей, зокрема вчителів образотворчого мистецтва. Підвищення вимог до навчально-виховного процесу вищої школи стимулює до активних пошуків шляхів удосконалення тих компонентів системи підготовки педагога-художника, які дозволяють формувати не просто професіонала, а висококультурну, творчу особистість з розвиненим почуттям прекрасного, естетичним смаком, а також учителя, який впливає на естетичний розвиток тих, кого навчає і виховує, залучає їх до загальнолюдських ідей і культурно-мистецьких досягнень. У зв'язку з цим актуальності набуває проблема визначення педагогічних умов удосконалення професійної підготовки загалом та формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах зокрема.

Питання естетичної культури особистості вчителя порушувалися видатними представниками педагогічної думки: П. Блонським, А. Макаренком, В. Сухомлинським, С. Шацьким та ін. У сучасних педагогічних дослідженнях з проблеми естетичної культури вчителя відображені такі її аспекти: формування педагогічної культури майбутнього вчителя в єдності з розвитком різноманітних естетичних якостей (Л. Коваль, Л. Нечепоренко, Г. Падалка, О. Рудницька, Т. Скорик, Ю. Юцевич); розвиток естетичної культури майбутнього педагога в контексті гуманізації і гуманітаризації навчання у вищому навчальному закладі (Г. Балл, Є. Бондаревська, М. Євтух, І. Зязюн, С. Мельничук, В. Мовчан, Г. Молчанова, Т. Равчина, Є. Шиянов). Аналіз наукових праць дозволяє зробити висновок про накопичення певного досвіду щодо обґрунтування проблеми формування естетичної культури вчителя, але поза увагою залишається питання педагогічних умов формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в педагогічних університетах, що і є **метою статті**.

Умови як філософська категорія інтерпретуються як те, від чого залежить щось інше (обумовлене), що уможливорює наявність речі, стану або процесу, на відміну від причини, котра обов'язково породжує що-небудь (дію, результат дії), а також від підстави, яка є логічною умовою наслідку [10, с. 469].

У педагогіці умови визначаються як сукупність об'єктивних можливостей змісту освіти, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей його здійснення, що забезпечують успішність досягнення поставленої мети; як фактор забезпечення успішної підготовки майбутніх учителів [3]. Вони відображають взаємозв'язок елементів цілісної системи, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені та сприяють досягненню педагогічної мети та розв'язанню завдань. До основних елементів цієї системи належать середовище, обставини педагогічного процесу, діяльність суб'єктів, зміст навчання, форми, методи та технології навчально-виховної взаємодії. Таким чином, ефективність педагогічного процесу закономірно залежить від умов, у яких він відбувається. Відповідно процес формування естетичної культури вчителя неможливий без створення певних умов, що забезпечують його успішність.

Аналіз наукової літератури з визначення педагогічних умов ефективності процесу формування естетичної культури вчителя дозволяє констатувати про різні підходи науковців до означеної проблеми. Зокрема У. Суна виділяє такі педагогічні умови, як: набуття студентами теоретичних знань у галузі естетики і мистецтва у процесі вивчення відповідних базових та факультативних дисциплін; цілеспрямоване використання естетичних аспектів навчального процесу; вплив ідейно-естетичного змісту культурно-

масової роботи, «естетичних» форм дозвілля і художньої самодіяльності; виховний вплив предметного середовища, традицій і ритуалів [8, с.61].

І. Андрощук стверджує, що ефективність процесу формування естетичної культури майбутнього педагога залежить від педагогічних умов, серед яких особливого значення набувають такі: творча діяльність педагога; формування почуття задоволення від своєї праці і впевненість у власних творчих можливостях; висока естетична культура, що відображає естетичні почуття та художньо-образне мислення; створення умов для розширення активної естетичної діяльності майбутнього фахівця; посилення творчої атмосфери в навчально-виховному процесі [1].

Визначаючи педагогічні умови формування естетичної культури вчителів, Л. Гарбузенко та Л. Фірсова наголошують на педагогічних умовах, зумовлених важливістю впливу декоративно-ужиткового мистецтва як культурного феномену віків, що вкарбував у глибинних способах свого втілення функціональну, художню і філософсько-етичну мудрість народу [5; 11]. Науковці провідною умовою вважають залучення студентів до використання творів усної народної творчості, звичаїв, обрядів, традицій українського народу у процесі вивчення декоративно-ужиткового мистецтва. При цьому спільною думкою є те, що педагогічні умови забезпечують оптимізацію процесу формування естетичної культури майбутнього педагога, що дозволяє розглядати його як послідовний, логічно зумовлений.

Досліджуючи педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах, ми врахували найбільш оптимальні, які детерміновані особливістю їхньої професійної художньо-педагогічної діяльності та забезпечують формування і розвиток інтелектуальної, емоційно-почуттєвої, творчо-діяльничої сфери особистості майбутнього педагога-художника.

Аналізуючи педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва, визначаємо як головну організацію процесу їхньої професійної підготовки на основі використання технології формування естетичної культури. Останню ми розглядаємо як цілісну інтегративну систему, що охоплює сукупність і послідовність реалізації педагогічних методів, засобів, прийомів, форм організації естетико-педагогічної діяльності відповідно до мети їхньої художньо-педагогічної підготовки та результативності цього процесу.

Зміст технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва структуровано відповідно до таких напрямів професійно-художньої підготовки, як: педагогічно доцільне насичення змісту суспільно-гуманітарних, загальнонаукових та спеціальних дисциплін відомостями з галузі естетики на основі міжпредметних зв'язків; впровадження елективного інтегрованого спецкурсу «Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва» з варіативним спецпрактикумом «Творчі педагогічні майстерні» (естетико-художня, естетико-екологічна та естетико-педагогічна); естетико-культурологічна цілеспрямованість організації та проведення пленерної та інших видів практик; активізація позанавчальної творчої художньо-естетичної діяльності.

Педагогічно доцільне насичення змісту суспільно-гуманітарних, природничо-математичних, професійно орієнтованих дисциплін відомостями з галузі естетики є введення до їх змісту естетичного інформаційного, ілюстративного, наочного матеріалу, який дозволяє виявити зв'язок естетики, мистецтва й освіти; усвідомити взаємозалежність гуманізації, естетизації та екологізації під час вивчення навчальних дисциплін; розкрити вплив естетичного потенціалу дисциплін на формування загальної, професійної та естетичної культури майбутнього педагога-художника.

Базовою змістовою основою технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є інтегрований елективний спецкурс «Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва» та варіативний елективний спецпрактикум «Творчі педагогічні майстерні». Під час розробки спецкурсу ми виходили з концептуального положення у О. Рудницької про те, що зміст предметного навчання слід

розглядати в інтегративному контексті – як спорідненість різних елементів знань про особливості розкриття багатоаспектності навколишнього світу, відображення реальності «мовою» ліній, барв, звуків, які людина сприймає за допомогою зору, слуху та інших органів чуття [7], що уможливорює з'єднання локальних знань з різних дисциплін у цілісну картину світу. У результаті студенти одержують не калейдоскопічні знання, а цілісне сприйняття матеріалу, відображене в різних видах мистецтва. Мета спецкурсу «Естетична культура вчителя образотворчого мистецтва» полягає в осмисленні змісту і структури естетичної культури вчителя образотворчого мистецтва, актуалізації естетичних знань з теорії, історії, методики образотворчого мистецтва; активізації естетичного досвіду та вміння його використовувати у формуванні власної естетичної культури й естетичної культури своїх учнів; розширенні сфери емоційно-естетичних вражень студентів.

Спецпрактикум базується на теоретичних знаннях та практичних вміннях, одержаних студентами під час вивчення спецкурсу «Естетична культура майбутнього вчителя образотворчого мистецтва». Метою спецпрактикуму є розвиток емоційно-естетичної сфери, естетичної свідомості, здатності і потреби сприймати та перетворювати дійсність за законами краси, вміння реалізовувати свій естетичний досвід у педагогічній діяльності. У змісті спецпрактикуму представлено три варіанти майстерень: естетико-художня, естетико-екологічна та естетико-педагогічна, які розроблені на основі єдиного підходу до структурування змісту та передбачають неперервну зміну творчих видів естетичної діяльності.

Важливою складовою змісту технології формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва є естетико-культурологічна спрямованість організації та проведення пленерної та інших видів практик.

Пленерна практика як вид різнобічної, комплексної і творчої діяльності, у процесі якої формується гуманно-творче ставлення до природи як до суб'єкта взаємодії, впливає на розвиток у студентів естетичного сприйняття оточуючого середовища та формування їхніх здібностей до художньо-творчого освоєння та відтворення природи на засадах добра і краси.

Педагогічна практика як поєднуюча ланка між змістом теоретичного навчання студентів та їхньою практичною діяльністю забезпечує реальну основу для творчої реалізації набутого студентами естетичного досвіду. У ході її акцентується увага на естетичній спрямованості педагогічної діяльності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а саме: на естетичній зорієнтованості спілкування, взаємодії з учнями; естетичній спрямованості педагогічних дій, а також на умінні емоційно-образно презентувати навчальний матеріал, створити художній образ педагогічної діяльності, а також на умінні здійснювати самооцінку власних педагогічних дій.

Активізація позанавчальної творчої естетично-художньої діяльності відбувається шляхом включення студентів до естетично-перетворювальної діяльності як вміння створювати красу навколо себе у процесі естетичного оформлення навчального закладу (аудиторій, ненавчальних приміщень, художніх майстерень, виставкових залів тощо); організації та проведенні культурно-мистецьких заходів (тематичних вечорів, художніх виставок-лекцій, віталень, виставок студентських робіт, зустрічей з діячами мистецтва тощо). Позанавчальна творча естетично-художня діяльність студентів передбачає не тільки набуття ними професійної майстерності, а й стає чинником активної естетико-пізнавальної діяльності майбутніх педагогів-художників, уможливорює стимулювання розвитку їхнього естетико-інноваційного потенціалу та спонукає до самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення.

Наступною важливою умовою, що забезпечує ефективність процесу формування естетичної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є формування у студентів потреби до естетичної самоосвіти і саморозвитку.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє констатувати, що під поняттям «самоосвіта» (англ. self-education) науковці розуміють освіту, яка набувається у процесі

самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання та є його невід'ємною частиною в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань [6]; свідомий рух людини від того, ким вона себе усвідомлює, до того, ким вона прагне бути; самостійно організована суб'єктом діяльність навчання, яка задовольняє його потреби в пізнанні та особистісному зростанні [13].

Головними принципами самоосвіти і саморозвитку, на думку багатьох учених (В. Сухомлинський, Л. Гришин, В. Кан-Калик, Л. Рувинський та ін.), мають бути свідомість, активність і цілеспрямованість. Однією із форм самоосвіти є естетична самоосвіта, яка сприяє перетворенню людини із об'єкта культурної діяльності, з одержувача знань в особистість, яка розвивається. Під естетичною самоосвітою майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми розуміємо не тільки засвоєння, оновлення, поширення й поглиблення естетичних і культурологічних знань, що сприяє подоланню естетично-професійної замкнутості, але й особистісне «само будівництво». Останнє передбачає безперервний вихід за межі себе, кордони передвстановленого (Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Петровський та ін.) і є підґрунтям естетичного саморозвитку.

Грунтуючись на поглядах М. Рубінштейна, А. Маслоу, Р. Ассаджолі та інших дослідників, зазначимо, що продуктивність особистісної естетичної самоосвіти досягається, коли майбутній педагог-художник виходить на більш високий рівень духовності, де суспільно значущі цілі і цінності визначають її сутність. Ефективна естетична самоосвіта майбутнього вчителя образотворчого мистецтва неможлива без свідомого прагнення до «побудови себе» як естетично-розвиненої особистості. Основними характеристиками естетичної самоосвіти майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є його організованість, самодіяльність, спрямованість на досягнення певних особистісно і суспільно значущих освітніх цілей: задоволення освітніх інтересів, загальнокультурних, естетичних і професійних запитів та підвищення професійної кваліфікації.

Естетична самоосвіта педагогів-художників передбачає не тільки освоєння культурного й естетичного досвіду, але і на цій основі участь у створенні світу і свого власного образу в цьому світі, розвиток і вдосконалення на основі особистої активності і самоосвітньої діяльності.

Таким чином, результатом самоосвітньої естетичної діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва є його естетичний саморозвиток, який «охоплює всі сфери особистості, мотиви (потреби), й інтелектуальну, й емоційну, й вольову, але найголовніше – він (процес саморозвитку) піднімає на новий рівень функціонування, тобто інтенсифікує процеси «самості»: самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, творчу самореалізацію, самовдосконалення та інше» [2].

Базуючись на провідних положеннях науковців про те, що середовище має вирішальний вплив на формування і розвиток особистості (під впливом діяльності людини воно перетворюється, і в процесі цих перетворень змінюється сама людини (А. Леонтьєв, С. Рубінштейн)), наступною важливою педагогічною умовою формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва вважаємо є створення у вищому педагогічному закладі естетичного середовища.

Поняття «середовище» тлумачиться як сукупність людей, пов'язаних спільністю життєвих умов, занять, інтересів тощо [4]. У широкому значенні середовище (макросередовище) є соціальним явищем і охоплює суспільно-економічну систему в цілому – продуктивні сили, сукупність суспільних відносин й інститутів, суспільну свідомість, культуру певного суспільства. У вузькому сенсі це поняття виступає як мікросередовище, яке включає безпосереднє оточення людини, тобто сім'ю, трудовий, навчальний та ін. колективи та має вирішальний вплив на формування і розвиток особистості. При цьому макросередовище впливає на розвиток людини, її формування як особистості опосередковано, а мікросередовище – прямо і неопосередковано.

У педагогічній інтерпретації «середовище» визначається як освітнє, складова соціокультурного простору, зона взаємодії освітніх систем, їх елементів, освітнього матеріалу і суб'єктів освітніх процесів, як систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком та можливостей для її розвитку, що містяться в соціальному і просторо-наочному оточенні [12]. Підсистемою освітньої середовища є естетичне середовище. Необхідність забезпечення його у будь-якому вузі зумовлюється тим, що «багато залежить від загального порядку у закладі, ... духу закладу, але цей дух живе не у стінах, не в папері, а в характері більшості вихователів і звідти вже переходить у характер вихованців» [9, с. 189].

Естетичне середовище представляє собою не щось зовнішнє по відношенню до особистості, не декорацію повсякденного життя, її візуальну оболонку. Естетичне середовище ми розглядаємо як педагогічно організоване мікросередовище, що володіє високим рівнем розвитку естетичної культури, гнучкою динамікою розвитку, що надає великі можливості для творчої мотивації суб'єкта та значно коригує процес адаптації індивідуума в соціумі, впливає на естетичні ціннісні орієнтації студентів, активізує механізми саморефлексії. Компонентами естетичного середовища є: якості особистості; художня діяльність (творчість, самодіяльність, активність тощо); естетизоване матеріальне середовище (естетичний дизайн інтер'єру та екстер'єру, оригінальне й неповторне оформлення навчальних аудиторій тощо); естетизоване комунікативне середовище (краса стосунків у системі «викладач-студент», створення творчої, психологічно комфортної атмосфери у закладі).

Майбутній учитель образотворчого мистецтва вступає у взаємодію з естетичним середовищем у трьох важливих напрямках: 1) як об'єкт впливу на естетичне середовище; 2) функціонує в ньому як носій і виразник естетичних цінностей; 3) як суб'єкт творчості створює своє естетичне середовище. Ця взаємодія «студент – естетичне середовище» створює індивідуальний естетичний простір певної «самості», тобто самопізнання і саморозвитку. Включеність студентів у спільну з викладачами діяльність з естетизації освітнього середовища навчального закладу призводить до значної позитивної динаміки: зростає усвідомлення значущості естетичного середовища у свідомості студентів; змінюється ставлення студентів до якості естетичного; розвивається здатність до активної творчості з формування навколишнього світу за законами краси. Функція естетичного середовища – сприяти виникненню в особистості потреби в естетичному розвитку. Можливості, умови, способи естетичної діяльності, естетичні відносини, які розвиває людина, є параметрами цього середовища, які складаються в результаті засвоєння культури через особистий досвід. Відповідно естетична якість соціального й просторово-предметного оточення, що утворює естетичне середовище, позитивно впливає на формування у майбутніх учителів образотворчого мистецтва естетичної культури та їхнє професійне становлення, сприяє підвищенню ефективності навчально-виховного процесу.

Таким чином, до педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах ми відносимо: розробку і впровадження технології формування означеної культури майбутніх педагогів-художників, їх стимулювання до естетичної самоосвіти і саморозвитку, створення естетичного середовища в педагогічному університеті. Виявлення й аналіз педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів у педагогічних університетах забезпечують передумови для ефективного управління процесом підготовки естетично розвиненої особистості педагога-художника, який наділений сформованою емоційно-естетичною сприйнятливістю, естетично-професійною компетентністю, здатний до творчого самовираження та самореалізації у професійно-педагогічній діяльності. Подальшого вивчення потребують проблема визначення місця педагогічних умов у організаційно-методичній системі формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах.

Література:

1. Андрощук І. В. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх викладачів спеціальних дисциплін професійних навчальних закладів швейного профілю конструювання у змісті підготовки майбутнього вчителя / Андрощук І.В. // Професійно-художня освіта України: зб. наук. праць / Редкол.: І.А. Зязюн (голова) та і. – К.; Черкаси: Вид-во «Черкаський ЦНТЕНГ», 2007. – Вип. 4. – С. 147-154.
2. Андреев В.І. Педагогіка творчого саморозвитку / В.І. Андреев. – Казань, 1996. – 567 с.
3. Бабанский Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований / Ю. К. Бабанский. – М.: Педагогика, 1982. – 192 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 170 000 слів і словосполучень / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К.; Ірпінь : ВТФ Перун, 2004. – 1440 с.
5. Гарбузенко Л. В. Формування естетичної культури майбутніх учителів початкових класів засобами декоративно-ужиткового мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Лариса Володимирівна Гарбузенко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2001. – 20 с.
6. Гочаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 375 с.
7. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навч. посібник / О.П. Рудницька. – К., 2002. – 270 с.
8. Суна У.Ф. Эстетическая культура студента / У.Ф. Суна. – М., 1997. – 186 с.
9. Ушинський К. Д. Рідне слово / К.Д. Ушинський // Ушинський К.Д. Вибр. пед. твори: у 2-х т. – К.: Рад. шк., 1983. – Т. 2. – С. 232-287.
10. Философский словарь / под ред. И.Г. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с.
11. Фірсова Л.С. Декоративно-прикладне мистецтво як засіб формування естетичної культури дорослих / Фірсова Л.С. // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. – 2010. – С.104-109.
12. Ясвин В.А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / Ясвин В.А.; Моск.Гор.Психол.пед.ин-т. – М.: Смысл, 2000. – 366 с.
13. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1976. – 264 с.

У статті аналізується проблема педагогічних умов формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах. На основі теоретико-методологічних засад обґрунтування педагогічних умов характеризуються провідні з них: використання технології формування естетичної культури педагога-художника; стимулювання до естетичної самоосвіти і саморозвитку; створення естетичного середовища в педагогічному університеті.

Ключеві слова: умови, педагогічні умови, вчителі образотворчого мистецтва, педагогічний університет.

В статье анализируется проблема педагогических условий формирования эстетической культуры будущих учителей изобразительного искусства в педагогических университетах. На основе теоретико-методологических основ обоснования педагогических условий характеризуется ведущие из них: использование технологии формирования эстетической культуры педагога-художника, стимулирование к эстетической самообразования и саморазвития, создание эстетической среды в педагогическом университете.

Ключевые слова: условия, педагогические условия, учителя изобразительного искусства, педагогический университет.

This article analyzes the problem of pedagogical conditions of aesthetic culture of the future teachers of fine arts in teaching universities. Based on theoretical and methodological principles of justification pedagogical conditions characterized by leading with them the use of technology shaping aesthetic culture of teacher-artist, stimulate aesthetic self-education and self-development, creating an aesthetic environment Pedagogical University.

Keywords: conditions, pedagogical conditions, fine arts teachers, Pedagogical University.